

Эсенкулов Н.Ж.

ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮЧҮ МЕКТЕПТЕРДЕ САПАТТУУ БИЛИМ БЕРҮҮ – МЕЗГИЛ ТАЛАБЫ

Эсенкулов Н.Ж.

КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ – ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ

Кыргызстан 2006 жылы мектеп окуучуларынын сабаттуулугун жана билим берүү системасынын канчалык деңгээлде натыйжалуу иштеп жаткандыгын текшерүү үчүн биринчи жолу PISA – эл аралык салыштырма изилдөөгө катышты.

Он беш жашар окуучулардын билим деңгээлин эл аралык салыштырма изилдөө Экономикалык Кызматташтык жана Өнүгүү уюму тарабынан жүргүзүлгөн. Экономикалык Кызматташтык жана Өнүгүү уюмуна дүйнөдөгү экономикасы жакшы өнүккөн 30 өлкө мүчө.

Кыргызстандагы он беш жашар окуучулардын билим деңгээлин Эл аралык изилдөө, Билим берүү жана илим министирлигинин заказы, «Айылдык билим берүү» проектисинин алкагында, Дүйнөлүк банктын финансы жактан колдоосу менен ишке ашырылды.

2006 жылдагы эл аралык изилдөөгө дүйнөнүн 57 өлкөсүнөн он беш жаштагы 400000 окуучу тандалып алынган. Кыргызстандан эл аралык изилдөөгө 201 билим берүүчү мекемеден 1990 жылы туулган 15 жаштагы 5904 улан, кыздар катышып республиканын баардык аймактарынан изилдөөгө 176 орто мектеп, 12 гимназия, 8 лицей, 4 техникум жана 1 кесиптик лицей тандалып алынган. ⁱⁱ

Изилдөөгө катышкан окуучулардын билим деңгээли физика, химия, биология, физикалык география, математика предметтери жана окуу боюнча текшерилген. Изилдөөнү өлкөбүздөгү Билимди баалоо жана окутуу усулдары борбору кыргыз, орус, өзбек тилдеринде жүргүздү.

Окуучулардын сабаттуулугу табигый илимдер жана математика боюнча, эл аралык салыштырма изилдөө стандартына ылайык алты деңгээлдеги шкала боюнча аныкталган. Тестеги тапшырмалар биринчи деңгээлдеги жөнөкөйдөн алтынчы деңгээлге чейин татаалдашып түзүлгөн. Экинчи деңгээл эл аралык изилдөө стандартынын шарты боюнча, канаттан-дырарлык деп эсептелип сабаттуулуктун минимуму болгон. Же биздин билимди баалоо системабыз боюнча үч деген баага барабар.

Эл аралык салыштырма изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча Экономикалык Кызмат-

таштык жана Өнүгүү уюмуна кирген өлкөлөрдүн окуучуларынын орточо 9% пайызы 5-6 деңгээлдеги тапшырмаларды аткаарса, Финляндиянын окуучуларынын 20,9% пайызы, Новая Зеландиянын 17,6%, Япониянын 15,1%, Австралиянын 14,6%, Гонконгтун 15,9% жана Тайбэйдин изилдөөгө катышкан окуучуларынын 14,6% пайызы 5-6 деңгээлдеги тапшырмаларды аткарышып, эң жакшы билим деңгээлин көрсөтүшкөн. Экономикалык Кызматташтык жана Өнүгүү уюмуна (ЭКӨУ) кирген өлкөлөрдүн окуучуларынын орточо 19,2% пайызы экинчи деңгээлдин тапшырмасын аткара алышпаган. ЭКӨУга кирген өлкөлөрдүн ичинен Мексиканын окуучуларынын 50,9%, Турциянын окуучуларынын 46,6% пайызы экинчи деңгээлдеги тапшырмаларды аткара алышпаса, ал эми Канаданын окуучуларынын 10%, Гонконгтун 8,7%, Эстониянын 7,7%, Финляндиянын окуучуларынын 4,1% пайызы гана экинчи деңгээлдин тапшырмасын аткара алган эмес. ⁱⁱⁱ

Тилекке каршы Кыргызстандын окуучулары изилдөөнүн жалпы жыйынтыгы боюнча топтолгон баллдардын орточо мааниси 322 балл менен, изилдөөгө катышкан 57 өлкөнүн ичинен 57 орунду ээлеген. ^{iv} Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча биздин окуучулардын 13,6% пайызы экинчи деңгээлдеги тапшырмаларды аткаарса, 86,4% пайызы сабаттуулуктун минималдуу көрсөткүчү болгон экинчи деңгээлдеги тапшырмаларды аткара алган эмес. Бул көрсөткүч өлкөбүздөгү окуучулардын 86% пайыздан көбүрөөгү табыгый илимдер боюнча билиминин сапаты төмөн дегенди түшүндүрөт.

Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча айыл мектептеринде окуган окуучулардын 7% пайызы гана экинчи деңгээлдеги тапшырмаларды аткара алса, 65% пайызы биринчи деңгээлдеги тапшырмаларды да өздөштүрө алышпагандыгын көрсөттү. Математика боюнча окуучулардын 4% пайызы экинчи деңгээлдин тапшырмаларын, 1% пайызы үчүнчү дэңгээлдин тапшырмаларын аткаруу колдоруна келсе, өлкөнүн изилдөөгө катышкан окуучуларынын 81% пайызы тапшырмалардын биринчи деңгээлин да аткарууга мүмкүнчүлүктөрү

жеткен эмес. Кырдаал Бишкек шаарындагы мектептерде салыштырмалуу бир топ жакшы, изилдөөгө катышкан окуучулардын 39% пайызга жакыны экинчи деңгээлдин тапшырмаларын аткара алышкан.^v

Окуучулардын билим деңгээлин мектепте окуган тилдери боюнча изилдөөнүн жыйынтыктары да өлкөнүн келечегин ойлогон инсандарды ойго салат. Анткени, окуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуучуларынын 5% пайызы, өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуучуларынын 3% пайызы гана табыгый илимдер боюнча экинчи деңгээлдеги тапшырмаларды аткарууга жетишсе, окуу орус тилинде жүргүзүлгөн окуучулардын 23% пайызы экинчи деңгээлдин тапшырмасын, 10,1% пайызы үчүнчү деңгээлдин тапшырмасын, 2,4% пайызы төртүнчү деңгээлдин тапшырмасын аткарууга жетишишкен.

Математика сабагы боюнча да окуу кыргыз, өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин көрсөткүчү тилекке каршы өтө төмөн. Кыргызча окуган окуучулардын 3% пайызы, өзбекче окуган окуучулардын 2% пайызы гана экинчи деңгээлдеги математикалык маселелерди чыгара алса, орус тилинде окуган окуучулардын 18% пайызы экинчи деңгээлдин, 8,9% пайызы үчүнчү деңгээлдин, 2,5% пайызы төртүнчү деңгээлдин тапшырмаларын чыгарууга жетишишкен.^{vi}

Изилдөөнүн жыйынтыгы орус тилинде окуган окуучулардын көрсөткүчү башка өлкөлөрдүн окуучуларынын көрсөткүчтөрүнө салыштырмалуу төмөн болгону менен, республикадагы орус тилинде окуган окуучулардын билим деңгээли, кыргыз, өзбек тилинде окуган окуучулардан бир топ жогору экендигин, бул коомчулуктагы окуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептер сапаттуу билим беришет деген пикирди изилдөө аркылуу далилдеди.

Коомчулукта изилдөөгө чейин эле окуучулардын билим деңгээли, мезгил талабына жооп бербейт, деген пикир айтылып келген. Эл аралык салыштырма изилдөөнүн жыйынтыгы билим берүү системасындагы проблемага коомчулуктун көңүлүн бурду.

Эми, биздин милдет, окуучулардын билим деңгээлинин төмөндөшүнө алып келген факторлорду аныктап, кантип сапаттуу билим берүүнү камсыз кылабыз ошонун үстүндө иштешибиз керек.

Калыстык үчүн белгилей кетчүү нерсе, биз көтөрүп жаткан сапат маселеси Союз тарагандан кийин кечээ же бүгүн эле чыга калган маселе эмес, маселенин тамыры ХХ кылымдын 70 жылдарында, тарыхта «застой» деген ат менен белгилүү болгон 70-80

жылдардагы пландык экономиканын оорусу башка тармактарга да жугуп, бүгүндөй Советтик система, айыкпас ооруга айланган.

Ата-Мекендик согушта гитлердик Германияны жеңүүдө, советтик аскерлерди жаңы согуш куралдарды, алдыңкы технологиялар менен камсыз кылган, 50-60 жылдардагы капиталисттик система менен социалисттик системанын ортосундагы жарышта, социалисттик системанын артыкчылыгын камсыз кылган, космоско адам баласын биринчи учурган, советтик билим берүү системасы «токтоп калуу» стагнация мезгилинде өз позициясын жоготуп сапатты камсыз кыла албай калган.

Азыр тамырын терең жайып, дүркүрөп өсүп бараткан билим берүү системасындагы коррупция, ошол стагнация мезгилинде башталган. Жогорку окуу жайларга, өзгөчө «престиждүү» делген адистиктерге тааныш, акча менен өткөрүү кеңири тарай баштаган. Элдин, окуучулардын арасында жакшы окусаң да таанышың, акчаң болбосо окууга өтө албайсың деген пикир пайда болуп, таяке, жээн, жезде, байке издеген, акча топтогон ошондо башталган.

Союз тарагандан кийин, бир системадан экинчи системага өтүү жалпы эл массасы үчүн өтө оорго турду. Элдин окуу эле эртең эмне болот, кандай оокат-тиричилик кылабыз менен болуп калды. Эң негизгиси социалисттик системадагы баалулуктар өзгөрдү. Ушундай мезгилде илим-билимдин кадыр баркы мурдагыдай болбой, биринчи орунга соодасатык чыгып, коомдук кызыкчылык, жеке кызыкчылык менен алмашты эптүүлөрдүн күнү тууду.

Өлкөдө жумушсуздук күч алып, кечээги жогорку билимдүүлөр, ал түгүл илимий даражасы барлар базарлада иштеп калышты, өлкөбүз базарга айланып, жашообуз базар менен эле болуп калды. Өнөр жай, соода, коомдук тамактануу, кызмат көрсөтүү сферасын приватташтыруунун, колхоз-совхоздордун жоюлушунун эсебинен, республикада байлар жана кедей-кембагалдар пайда болду. Өлкөдөгү элдин психологиясынын өзгөрүшү, өзгөчө калыптана элек жаш муундардын арасында жашоонун өзөгүн байлык түзөт турбайбы, кандай болсо да байыш керек деген философиянын пайда болушуна алып келди. Анын үстүнө кечээ эле терең билим алууга үндөп, жакшы окусаңар келечекте жакшы адам болосуңар, жакшы турмушта жашайсыңар деген агай-эжейлер өздөрү мектепти таштап, соодасатыкка кетип жатышканы, айтылган акылнасаат менен реалдуу турмуштун башкача болушу, ата-энелердин окусаң министр болот

белең, андан көрө бул жумушту жасай коёлу, окугандарды деле көрүп атабыз, окусаң контрагынды кантип төлөйбүз деген мамилеси, баары чогулуп келип окуучунун сапаттуу билим алууга мотивациясынын умтулуусунун жоктугу сапаттын болбой жаткандыгынын негизги себептеринин бири.

Жалпы билим берүүчү мектептердеги сапатты камсыз кылуучу дагы бир негизги фактор, мугалимдер. «Кадрлар баарын чечет» деген ураан бүгүнкү күнү да актуалдуу бойдон калууда. Кечээ күнү эле «мугалим мөмөлүү дарак» деп сыйлап, кадырлаган мугалим-дерибиз, бүгүн эмгек акынын төмөндүгүнөн, социалдык жактан коргоого муктаж категорияга айланып, мугалимдик кесиптин бедели өтө төмөн түшүп, келечекте мугалимдик кесипти тандап алгандар мугалимдердин жашоо тиричилигин көрүп мугалимдик кесипке барбай жатышат. Билим берүүнүн сапатына тескери таасирин тийгизген дагы бир фактор мектептердеги мугалимдердин жетишсиздиги, ал маселе мектептерде төмөн-күчө чечилүүдө, мугалимдер айлык акыны көбүүрөөк алыш үчүн, бир ставканын ордуна бир жарым эки ставкада иштешсе, мектеп жетекчилери да тигил же бул предмет өтүлбөй жатат дегендин ордуна, математик тарыхты, географ орус тилин, кыргыз тилчи химия менен физиканы өтүп жаткандыгына макул. Билим берүүнүн сапатынын төмөн болуп жатышы, мугалимдердин өз эмгегинин натыйжасына кызыкпагандыгында. Анткени, сапаттуу билим берип жатабы же эптеп эле сабак өтөбү мугалимдер белгиленген тариф боюнча бирдей айлык алышат. Сабак өтүүдө инновациялык, интерактивдик, новатордук методторду пайдаланууга стимул жок. Республикада мугалимдердин квалификациясын мезгил-мезгили менен көтөрүп туруу, дээрлик уюштурулбайт, уюштурулса да формалдуу өтөт.

Мамлекеттик жана муниципалдык мектептер «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамдын негизинде аттестациядан да өтүшпөйт. Мугалимдер жетпей жаткан убакта, мектептердин райондук билим берүү бөлүмдөрүнүн жетекчилери да эптеп эле иштеп берсе болду деп, сапатты талап кылган киши жок. Буга кошумча окуучулардын окуу куралдар менен камсыз болбой жатышы окуучулардын билим деңгээлин көтөрүүгө тоскоол болууда.

Окуучулардын сапаттуу билим алышына өбөлгө түзгөн факторлордун бири мектептердин материалдык-техникалык базасы. Материалдык база окуучулардын сапаттуу билим алгысы келбесе, мугалимдер сапаттуу билим берүүгө кызыкпаса, материалдык база өз алдынча сапатты камсыз кылбайт. Бирок, азыркы

замандын талабына жооп берген материалдык базасыз, сапаттуу билим берүү мүмкүн эмес. Ошондуктан, билим берүү системасынын материалдык базасын чыңдоо мамлекеттин биринчи кезекте чечүүчү маселелеринин бири болушу керек. Бүгүнкү күнгө республикадагы жалпы 2168 мектептин 300дөн ашыгы 1960 жылдарга чейин курулуп, эскилиги жетип турса, 250дөн ашыгыраак мектеп бышпаган кирпичтен, саман аралашкан ылайдан курулган мектептер. Бул мектептерде 200 миңден ашыгыраак окуучулар билим алышууда. Өлкөбүздүн сейсмикалык активдүү зонада жайгашкандыгын эске алсак, өзгөчө эскилиги жеткен же саман аралаш бышпаган кирпичтен салынган мектептердин ордуна типтүү долбоор менен жер титирөөгө туруштук бере алган мектептерди курбасак окуучуларыбыз менен мугалимдерибиздин өмүрүнүн коопсуздугуна ким кепил боло алат. Ушул жерден белгилей кетчүү нерсе, кийинки кезде өлкөбүздө мектептер тез темп менен курула баштады, бирок курулган мектептерди эмерек менен камсыз кылуу маселеси, мектеп директорлорунун, жергиликтүү бийлик өкүлдөрүнүн баш ооруткан проблемасына айланды.

Өзгөчө айыл мектептеринде окуучулардын билим деңгээлинин төмөндүгүнүн негизги себептери жогорку квалификациялуу мугалимдердин жетишсиздиги, мектептердин материалдык базасынын начардыгы, окуучулардын окуу куралдары менен 50-60% пайыз камсыз болушу, шаарга салыштырмалуу үй, талаа жумуштарынын көп болушу, ошондой эле спорт залдардын жетишсиздиги. Калыстык үчүн белгилей кетсек шаар мектептери спорт залдары менен 80-90% пайыз камсыз болсо, айыл жериндеги мектептерде бул көрсөткүч 50% пайызга да жетпейт.

Эми жыйынтыктай келгенде окуучулардын билим деңгээли жогоруда талдаган кырдаалда жакшы болушу мүмкүн эмес экендигине күбө болдук.

Биздин оюбузча мындан трагедия кылбай дүйнөлүк билим берүү системасын реформалоодогу бай тажрыйбаны пайдаланып, кризистен чыгуу керек.

Ал үчүн:

- өлкөдө сапаттуу билим-илим Кыргызстандын экономикасынын, маданиятынын өнүгүсүнүн өбөлгөсү деген коомдук пикир түзүү.
- окуучулардын сапаттуу билим алууга умтулуусуна жетишүү үчүн иш чараларды иштеп чыгуу.
- жалпы билим берүүчү мектептерди квалификациялуу кадрлар менен камсыз

кылуу үчүн, эмгек акыны мугалимдердин эмгегинин натыйжасына жараша көтөрүүнүн механизмин иштап чыгуу жана кескин көтөрүү.

- аймактарда таланттуу балдар интернаттарын уюштуруу.
- жалпы билим берүүчү мектептерди, окуу китептери, компьютерлер, эмеректер менен жетишээрлик деңгээлде камсыз кылуу.
- билим берүү академиясынын статусун көтөрүп, эмгек акы, кадр маселелерин чечүү.

Акырында айтарыбыз, нанотехнология кылымында илим-билим экономиканын

өнүгүшүнүн чечүүчү факторуна айланган кезде, мезгил бизден сапаттуу билим берүүнү талап кылат.

Пайдаланылган адабияттар

1. Отчет центра оценки в образовании и методов обучения об исследовании PISA – 2006 Б.: 2008. 7бет.
2. Ошол эле жерде 19 бет.
3. Ошол эле жерде 24 бет.
4. Ошол эле жерде 26 бет.
5. Ошол эле жерде 133-135 беттер.